

НАДІЯ ШИЯН

(Полтава)

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Обґрунтовано теоретичні підходи організації профільного навчання в сільській школі, розроблено його організаційно-методичні основи, запропоновано моделі його забезпечення.

Ключові слова: профільне навчання, загальноосвітня школа сільської місцевості, варіативні моделі профільного навчання.

Організаційна перебудова системи освіти в Україні передбачає реалізацію в старшій ланці середньої школи профільного навчання. У Концепції профільного навчання в старшій школі відзначається, що „загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти” [1]. У комплексі заходів модернізації освіти в Україні велике значення надається розв’язанню проблеми загальноосвітньої школи сільської місцевості, що завжди залишається важливою складовою освітньої системи та покликана сприяти збереженню й розвитку національних традицій, моральних цінностей, зростанню унікального потенціалу вітчизняної культури. Основне завдання школи сільської місцевості повинне базуватися на принципі – допомогти реалізувати кожному учневі його освітній вибір. Але якщо розглядати профільне навчання як створення того чи іншого профільного класу, то сама ідея профільності старшої школи сільської місцевості стає нереальною. Адже в більшості випадків сільська школа – єдиний освітній заклад у селі. Крім того, вона характеризується одночи навіть малокомплектністю, що не дає можливості створити декілька профільних класів, тому в більшості випадків загальноосвітня школа сільської місцевості вибирає один профіль навчання, який, як правило, враховує можливості школи, але не може задовольнити індивідуальні освітні потреби всіх школярів. Тобто, сільська школа намагається копіювати структуру профільного навчання міської школи. Але якщо в місті школа має кілька паралельних класів, які забезпечують школярам можливість вибору певного профілю навчання, а також старшокласник може вибрати іншу школу, то створення однопрофільної сільської школи нівелює саму ідею профільного навчання, адже діти одного класу не можуть мати однакові інтереси і будувати однакові майбутні життєві плани.

Мета нашого дослідження – обґрунтувати теоретичні основи організації профільного навчання в сільській школі та запропонувати шляхи його забезпечення, враховуючи особливості навчального процесу та соціокультурного середовища. Завдання: 1) виокремити специфіку сільської школи; 2) розкрити можливі шляхи забезпечення профільного рівня вивчення вибраних предметів у залежності від специфіки школи і освітнього середовища.

Значимий фактор, який зумовлює специфіку навчального процесу в сільській школі, – це мала наповнюваність класів. Середня наповнюваність класів у сільських школах України коливається від 8,3 (Сумська область) до 24,4 (Автономна Республіка Крим) і в середньому становить 16,6 [2]. Мала наповнюваність класів має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних виділимо такі: доброзичлива атмосфера в класі; підвищена увага вчителя, інтенсивність педагогічного спілкування; довірливі взаємовідносини з учнями, оперативна педагогічна допомога їм; співробітництво і співтворчість з учителем; повнота та об'єктивність оцінки знань; учитель, працюючи з невеликою групою дітей, має можливість не лише оперативно виявляти помилки, допущені тим чи іншим учнем, а й допомогти йому в їх виправленні, діагностуючи причини виникнення цих помилок.

Виділені особливості навчального процесу загальноосвітньої школи сільської місцевості мають бути враховані при розробці різних моделей профільного навчання, які б дозволили сільській школі шукати свої механізми реалізації профільного навчання, свій неповторний шлях розвитку.

Аналіз практики роботи зарубіжної школи дозволяє зробити висновок, що поняття „школа” має закінчуватися на рівні дев'ятирічки – основної школи. А старша школа має бути окремим навчальним закладом, який реалізує профільну освіту, зокрема, гімназія (академічний напрям) та професійний ліцеї. Необґрунтованою вважаємо також практику створення економічних, медичних, педагогічних та ін. профілів. Адже школа – загальноосвітня. Після закінчення класу економічного профілю учень не одержує диплома економіста. Тому створення профілів має бути орієнтованим на ті предмети, які вивчаються в старшій школі.

Проведене нами дослідження дозволило зробити висновок, що загальноосвітні школи сільської місцевості характеризуються великою різноманітністю. Тому обґрунтовувати для сільської школи лише одну модель вважаємо недоцільним. Моделі профільного навчання в сільській школі мають бути варіативними і враховувати як навчальні можливості та індивідуальні запити школярів, так і специфіку школи і соціокультурного середовища села. Загальноосвітня школа сільської місцевості повинна мати ширші можливості вибору шляху свого розвитку. Перш за все, слід виходити з того, що обов'язковим для кожного учня є рівень стандарту, що становить 24,5 годин на тиждень у 10-му класі, 23,5 – у 11-му класі і 19 – у 12-му класі. Додатковий час на поглиблене вивчення предметів може розподіляти сама школа, враховуючи інтереси і запити школярів. Причому, кожен рік години варіативної складової навчального плану можуть розподілятися по-іншому, тому школі сільської місцевості не слід мати чітко визначений профіль навчання. У той же час невелика наповнюваність класів у старшій сільській школі дозволить зменшити тривалість навчального заняття (уроку), адже витрати часу на різні етапи уроку в класі, де навчається 30 учнів і 7-12 учнів будуть різними. Тому скоротивши тривалість уроку з 45-ти до 30-ти хвилин вивільняється час для роботи в профільних групах. Так, якщо вчитель має навантаження 18 годин, то скорочення уроку на десять хвилин дає 4 години щотижня для профільного навчання. Профільні групи можуть бути як одновіковими, так і різновіковими.

Перш за все ми розробили модульний варіативний різномісцевий зміст освіти. У процесі експериментальної роботи був здійснений аналіз програм з хімії рівнів стандарту, академічного і профільного, який дозволив зробити висновок, що ці рівні від-

різняються в основному не шириною матеріалу, що вивчається, а його глибиною. На основі проведеного аналізу були створені різнорівневі модульні програми, які включали базові й елективні модулі, а кожний базовий модуль, у свою чергу, містив додатковий матеріал для груп учнів академічного і профільного рівнів. Наприклад, модуль „Ненасичені вуглеводні” для 10-го класу мав таку структуру:

№ з/п	Дата	Рівень стандарту	Додатковий матеріал, що вивчається на занятті	
			академічний рівень	рівень профільної підготовки
Модуль 2. Ненасичені вуглеводні				
1		Етилен як представник ненасичених вуглеводнів. Склад, структурні формули, кратні зв'язки. Загальна формула гомологів етилену. Фізичні властивості етилену. Хімічні властивості: реакції повного окиснення та приєднання. Застосування.	Ненасичені вуглеводні. Електронна формула. Гомологи етилену. Ізомерія карбонового скелета і положення кратного зв'язку. Поняття про номенклатуру алкенів. Фізичні властивості етилену. Хімічні властивості: часткове (без запису рівняння реакції) окиснення, приєднання водню, галогенів, галогеноводнів.	sp ² -гібридизація електронів атома Карбону. σ- та π- зв'язки. Хімічні властивості алкенів: приєднання води, полімеризація. Правило В.В. Марковникова. Механізм реакції приєднання за подвійним зв'язком. Добування етиленових вуглеводнів.
Додатковий модуль 3. Дієнові вуглеводні (алкадієни). Будова молекул дієнових вуглеводнів зі спряженими зв'язками. Хімічні властивості: окиснення, приєднання, полімеризація. Застосування алкадієнів. Природний каучук.				
2		Ацетилен як представник ненасичених вуглеводнів. Склад, структурні формули, кратні зв'язки. Загальна формула гомологів ацетилену. Фізичні властивості ацетилену. Хімічні властивості: реакції повного окиснення та приєднання. Застосування.	Електронна формула ацетилену, кратні зв'язки. Гомологи ацетилену. Ізомерія карбонового скелета і положення кратного зв'язку. Поняття про номенклатуру алкінів. Фізичні властивості ацетилену. Хімічні властивості: часткове (без запису рівняння реакції) окиснення, приєднання водню, галогенів, галогеноводнів. Добування ацетилену карбідним способом із метану (хімізм процесів)	sp-гібридизація електронів атома Карбону. Потрійний карбон-карбоний зв'язок. Хімічні властивості: заміщення, полімеризація.
3		Поняття про полімери на прикладі поліетилену. Застосування поліетилену та інших пластмас на основі вуглеводнів.	Реакція полімеризації. Загальна формула поліетилену. Будова полімерного ланцюга. Склад поліпропілену, полівінілхлориду, політетрафторетилену, застосування пластмас на їх основі	
4		Захист індивідуального „портфоліо” учня з теми „Ненасичені вуглеводні”		
5		Узагальнення відомостей з теми „Ненасичені вуглеводні”. Модульна контрольна робота № 2		

Відповідно до різнорівневої модульної програми були розроблені навчальні посібники для школярів, що включали систему різнорівневих завдань, які були відкритими для школярів. Завдання групувалися за різними рівнями: рівень стандарту (С і В), академічний (А), профільний і поглиблений.

Особливо хочеться відзначити, що урок у класах з малою наповнюваністю учнів теж має свою специфіку. Адже в такому класі вчитель зможе приділити увагу кожному учневі шляхом упровадження „м'якої” диференціації навчання, яка поєднує рівневу та профільну диференціацію. Ми обґрунтовуємо „м'яку” диференціацію навчання як спеціально організовану систему навчання, при якій кожен учень, навчаючись у одному й тому ж класі й опановувавши деякий мінімум загальноосвітньої підготовки, що є загальнозначущою і такою, що забезпечує можливість пристосування в життєвих умовах,

які постійно змінюються, одержує право і гарантовану можливість надавати переважну увагу тим напрямам, які в найбільшій мірі відповідають його нахилам, здібностям і майбутнім життєвим планам, вивчаючи обрані предмети на профільному рівні.

Ідея вивчення предметів на різних рівнях у сільській школі на основі „м'якої” диференціації є теоретичною основою пропонованої концепції сільської школи з профільним навчанням. Стисло сформулюємо основні концептуальні положення моделювання профільного навчання на основі „м'якої” диференціації:

- у класі з кожного предмета (якщо є учні, які обрали цей предмет як профільний) виділяються групи базового і профільного рівнів;

- учні груп базового рівня працюють за базовими програмами та підручниками, а учні профільних груп – за програмами та підручниками для профільних класів;

- до підручників базового й профільного рівнів розроблено дидактичні матеріали чи навчальні посібники, які дають змогу школярам працювати на навчальному занятті на вибраному рівні;

- основним видом навчальної діяльності школярів стає самостійна робота;

- учень має право вибирати, на якому рівні буде вивчати даний предмет – базовому чи профільному;

- вибір школярем рівня вивчення предмета дозволяє кожному учневі конструювати власну освітню траєкторію;

- окремі теми, які не входять до базового курсу, але вивчаються за профільними програмами, оформляють в елективні модулі й дають школярам профільних груп для самостійного вивчення;

- дальше розширення і поглиблення знань з обраного профілю відбувається в курсах за вибором.

На результативність освітнього процесу в сільській місцевості також впливають наступні, на наш погляд, найбільш значущі соціокультурні чинники: психологічний, соціальний і інформаційний. Суть дії психологічного чинника полягає в тому, що учні мають обмежене коло вражень, яке повинне сприяти розвитку кругозору, формуванню внутрішньо шкільних і специфічних (предметних) умінь і навичок. Ця проблема рано усвідомлюється школярами і приводить до формування глибоких комплексів неповноцінності.

Проблеми сільської освіти обумовлені особливостями способу життя в малих населених пунктах – соціальний чинник. Виходячи з цього, можна говорити про особливу, специфічну якість сільської освіти, детермінованої специфікою устрою життя в селі, в тому числі специфікою господарювання.

Значущу роль у розвитку школяра відіграє інформаційний чинник. Дитина вчиться, як відомо, не тільки, а іноді і не стільки на навчальних заняттях. Найважливішим учителем і вихователем є шкільне середовище, дитячі колективи. Саме це середовище і ці колективи вчать дитину спілкуватися, дозволяють їй освоювати різні моделі поведінки і соціальні ролі. Чим старша дитина, тим важливіше для неї дитяче товариство. Чим у більшу кількість колективів входить дитина, тим легше їй пристосовуватися до середовища, що змінюється, шукати і знаходити спільну мову зі своїми однолітками, пристосовуватися до нових умов. Всього цього позбавлена дитина, що навчається в сільській школі. Недивно, що психологи все частіше відзначають пригніченість сільських підлітків, їхню невпевненість у собі і своєму майбутньому.

Одним із шляхів подолання негативної дії психологічного, соціального й інформаційного чинників соціокультурного середовища сільської школи є розширення числа колективів, у яких відбувається процес навчання старшокласника. До таких колективів, на нашу думку, можна віднести міжшкільні факультативи, літні профільні табори, секції МАН, очно-заочні профільні школи тощо.

Таким чином, використовуючи „м'яку” диференціацію на навчальному занятті, створюючи за рахунок скорочення навчального заняття на 10 хвилин резерв навчального часу для навчання старшокласників у динамічних профільних групах і доповнюючи урочну форму роботи позаурочними міжшкільними факультативами, секціями МАН, літніми профільними таборами, які дозволять поглибити знання учнів з обраного профілю навчання й усунути негативну дію соціокультурного середовища, загальноосвітня школа сільської місцевості зможе забезпечити повноцінне профільне навчання старшокласників.

Доцільною, на нашу думку, може бути також модульна технологія навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості, яка дозволяє забезпечити індивідуальну освітню програму школярів. Увесь навчальний план школи можна поділити на три модулі: модуль А – інваріантна складова, модуль обов'язкових дисциплін; модуль В – профільна складова навчального плану, модуль, який визначає профільну спрямованість індивідуальної освітньої програми кожного учня старшої школи; модуль С – елективна складова навчального плану, модуль, який дозволяє розширити і поглибити зміст вибраного профілю, задовольнити індивідуальні освітні потреби (курси за вибором, які щорічно змінюються і поповнюються).

При такій організації профільного навчання учні сільської школи матимуть широкий вибір шляхів реалізації власної освітньої траєкторії, адже модулі профільної й елективної складової навчального плану можуть вивчатися не лише у власній школі, а й в інших освітніх закладах: міській школі, вищому закладі освіти, професійному ліцеї тощо.

Базуючись на особливостях загальноосвітніх шкіл сільської місцевості, соціокультурному середовищі села, ми обґрунтували п'ять основних моделей профільного навчання: 1) модель профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета, яка має три варіанти: внутрішньо шкільна, міжшкільна, позашкільна; 2) ресурсний центр як модель опорної старшої школи; 3) територіальне шкільне об'єднання; 4) очно-заочна профільна школа; 5) дистанційна модель селективного та елективного профільного навчання.

Суть моделі профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета можна виразити в таких положеннях:

- модульна побудова змісту: інваріантні, додаткові та елективні модулі;
- з предметів, які окремі учні вибирають як профільні, виділяють динамічні групи: рівня стандарту, академічні і профільні;
- на навчальному занятті (міні-модулі) кожен учень опрацьовує одну й ту ж тему на своєму рівні: стандарту, академічному чи профільному („м'яка” диференціація навчання);
- додаткові та елективні модулі вивчають на додаткових профільних і елективних заняттях, які вводять у розкладі за рахунок годин, вивільнених при скороченні навчального заняття з 90 до 70 хв. (що зумовлено невеликою наповнюваністю класів і можливістю вивільнення часу за рахунок організаційної складової);

- для формування життєвих компетентностей учнів позаурочна діяльність школярів будується на основі проектної технології навчання;
- поглиблення обраного профілю навчання та соціалізація школярів відбувається у міжшкільних факультативах, літніх профільних таборах, секціях МАН, міжшкільних наукових товариствах тощо.

Внутрішньошкільна субмодель: додаткові та елективні заняття відбуваються на базі однієї школи. Міжшкільна субмодель: освітнє середовище школярів доповнюється міжшкільними факультативами, на яких реалізується частина додаткових та елективних занять, міжшкільними науковими товариствами, конкурсами, олімпіадами. Позашкільна субмодель: міжшкільні факультативи; міжшкільні наукові товариства, конкурси, олімпіади; літні профільні табори.

Скорочення тривалості навчального заняття обумовило введення такої форми організації навчання як додаткові заняття, які поділялися на два види. Якщо учні обрали певний предмет як профільний, то додаткові заняття проводяться для профільних різновікових груп учнів, якщо ж певний предмет не був вибраний як профільний, то за рахунок резерву часу проводилися індивідуальні та групові консультації (рис. 2). Тобто, виникає нова організаційна форма навчання – додаткові заняття, які ставлять у розклад у другій половині дня. На цих заняттях вивчаються додаткові та елективні модулі (курси за вибором). Основний метод навчання – самостійна робота. Специфіка роботи у різновікових групах дозволяє учням більш тісно спілкуватися між собою. Старші учні надають допомогу молодшим, узагальнюючи та систематизуючи і власні знання. Створено специфічне освітнє середовище, в якому кожен учень намагається проявити себе, збагатити свій інтелектуальний потенціал, адже цей предмет вибраний ними як профільний, тобто значимий у майбутній професійній діяльності. Учителі експериментальних класів констатують, що в таких колективах створюється особлива атмосфера. Учні читають додаткову літературу, розв'язують задачі підвищених рівнів складності, спільними зусиллями шукають вихід із проблемних ситуацій, що виникають. Причому, в окремих випадках діти знаходять такі шляхи розв'язку завдань, які викликають труднощі в учителя, що в свою чергу стимулює вчителя до підвищення власного професійного рівня.

Модель „Територіальне шкільне об'єднання” характеризується тим, що школи, які мають незначну територіальну віддаленість, об'єднуються на добровільній договірній основі в асоціацію самостійних юридичних осіб, орієнтованих на горизонтальне партнерство. У кожній школі об'єднання на основі „м'якої” диференціації вивчають інваріантні модулі, а додаткові та елективні модулі опрацьовують у школах об'єднання, які мають достатнє матеріально-технічне забезпечення та кадровий потенціал із певної освітньої галузі. Переваги: забезпечено освітній вибір учнів; існують перспективи розвитку кожної школи; розширено коло спілкування школярів; усунуто негативну дію соціального та інформаційного чинників сільського середовища. Недоліки: труднощі підвозу школярів; проблеми синхронного вивчення предмета в різних школах.

У моделі „Ресурсний центр” єдиний освітній простір створено шляхом об'єднання в єдиний освітній заклад опорної школи з структурними підрозділами – школами-філіалами. Години варіативної складової з шкіл-філіалів делегували ресурсному центру, який забезпечував профільний рівень вивчення вибраних предметів. Переваги:

забезпечено освітній вибір учнів; розширено коло спілкування школярів; усунено негативну дію соціального та інформаційного чинників сільського середовища. Недоліки: труднощі підвозу школярів; проблеми узгодження вивчення предмета в різних школах; відсутні перспективи розвитку шкіл-філіалів; не комфортність процесу навчання для школярів із шкіл-філіалів у ресурсному центрі.

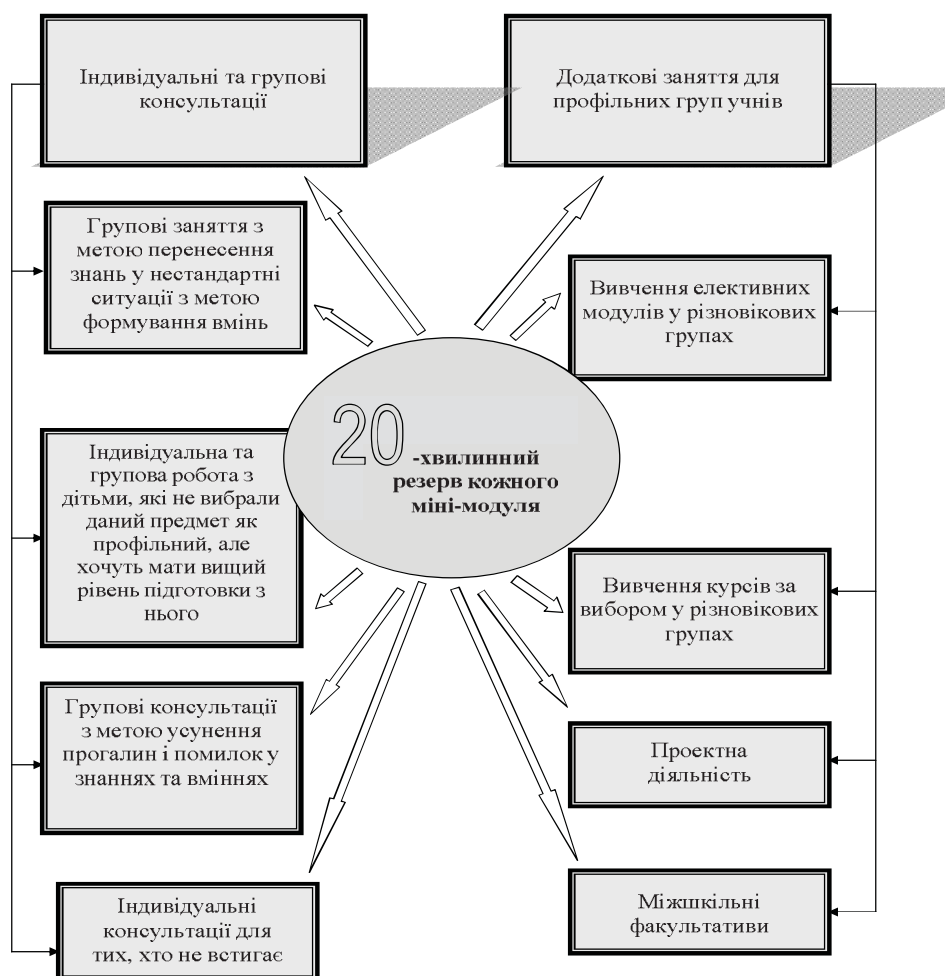

Рис. 2. Модель реалізації 20-хвилинного резерву міні-модуля

Модель „Очно-заочна профільна школа” об’єднувала ресурси загальноосвітньої школи та закладів додаткової освіти. Очні заняття проводилися у вихідні та канікулярні дні на базі еколого-натуралістичного центру, розширення кола спілкування сільських школярів відбувалося також у літніх профільних таборах, робота яких поєднувала відпочинок з навчанням за проектною технологією. Переваги: забезпечено

освітній вибір учнів; розширено коло спілкування школярів; усунено негативну дію соціального та інформаційного чинників сільського середовища. Недоліки: труднощі підвозу школярів.

Дистанційна модель профільного навчання будувалася на основі кейс-технології за типом „учень – дистанційна освіта – учитель”, так як рівень інформатизації українського суспільства становить не більше ніж 2-2,5% від рівня країн Заходу, а 85% шкіл оснащені комп’ютерною технікою, яка не відповідає сучасним вимогам, відсутні спеціалізовані робочі місця дистанційного навчання. Освіта практично не охоплена Internet-системою. Тому для масової сільської школи на даному етапі доступним буде дистанційне навчання переважно за „кейс”-технологією.

Таким чином, основою організації профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості є реалізація кожним учнем індивідуальної освітньої траєкторії, яка починається з вибору рівня вивчення предмета на навчальному занятті і доповнюється шляхом поглиблення вибраного профілю навчання на додаткових та елективних заняттях, у міжшкільних факультативах, літніх профільних таборах, секціях МАН тощо. Тобто, школа сільської місцевості надає можливість кожному учневі відповідно до своїх індивідуальних запитів і потреб конструювати власну технологію профілізації освітнього простору. Така технологія не нав’язує учневі готовий жорсткий пакет предметів, а надає можливість кожному розробити власний освітній маршрут, а на основі розробленого маршруту сформувати профіль власного навчання. Такий підхід дозволяє забезпечити максимальну гнучкість профілів навчання для сільських школярів.

Робота ж учнів сільської місцевості в міжшкільних факультативах, секціях МАН, літніх профільних таборах розширює коло спілкування сільських школярів як з однолітками, так і з учителями, вихователями, студентами, що працювали вихователями у літніх профільних таборах. Спілкування в різних колективах надає можливість сільським школярам набути соціального досвіду, не губитися в незнайомій обстановці, розширити коло свого спілкування, що певною мірою усуває негативну дію соціокультурних чинників сільського середовища.

Такий підхід дозволяє забезпечити організацію навчального процесу відповідно до можливостей і потреб особистості, коли індивідуальна діяльність за вибором школяра, а не педагога стає провідною у взаємодії „вчитель-учень”, традиційна парадигма освіти „вчитель – підручник – учень” змінюється на нову – „учень – підручник – учитель”, позиція вчителя перебудовується, у процесі навчання відбувається рух із “предметом до дітей”, а не “з дітьми до предмета”, розвиток обдаровань і нахилів школяра має особистісну й соціальну спрямованість, домінує над вузькими цілями навчальних предметів, які виступають засобами розвитку його особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3-15.
2. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: „К.І.С.”, 2003. – 296 с.

3. Типові навчальні плани для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 6. – С. 3-32.

Надежда Шиян

ПРОФИЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Обоснованы теоретические подходы к организации профильного обучения в сельской школе, разработаны его организационно-методические основы, предложены модели его обеспечения.

Ключевые слова: профильное обучение, общеобразовательная школа сельской местности, вариативные модели профильного обучения.

Nadiya Shyian

PROFILE EDUCATION AT GENERAL SCHOOL OF RURAL LOCALITY

In article be grounded theoretical bases of organization of the type teaching at the rural school, develop its organizational-methodical bases, the ways of its providing offer.

Keywords: profile education, general school of rural locality, variative models of profile education.

Одержано 15.09.2009, рекомендовано до друку 10.10.2009 р.